

europa
schoon
en
eerlijk

GROENLINKS 10 juni Europese verkiezingen

5

De ‘zakkenvullers’: de Europese verkiezingen van 10 juni 1999

Dat de opkomst bij de Europese verkiezingen in 1994 was gedaald tot ongeveer een derde van de kiezers, temperde niet echt het Europese elan bij de grote partijen. In 1997 stemden zij alle in met het Verdrag van Amsterdam (zie tabel 1), dat onder meer de weg vrijmaakte voor de uitbreiding van de Europese Unie met een aantal Midden- en Oost-Europese landen en Cyprus. Het Verdrag scherpste ook de medebeslisingsprocedure aan en breidde haar werkzaamheid over veel meer terreinen uit.¹ CDA, PvdA, VVD en D66 waren bovendien voorstander van een ‘Europese grondwet’, die de lappendeken aan Europese verdragen moest vervangen en de rechten van de Europese burger zou vastleggen (het Europees Parlement had hiervoor eerder al een ontwerp opgesteld.² Zelfs GroenLinks ging daarin mee. Deze partij had nog wel tegen het Verdrag van Amsterdam gestemd, maar was daarna positiever over de Europese Unie gaan denken.

Terwijl de grotere partijen onverdroten verder gingen op de ingeslagen weg van de Europese integratie, begon een deel van de Nederlandse burgers anders over de heilzame kanten daarvan te denken. Aan het begin van de jaren negentig had bijna negentig procent het lidmaatschap van de Europese Unie een goede zaak gevonden. In 1999 was dat iets meer dan zeventig procent – nog altijd een royale meerderheid, maar tegelijkertijd een forse afname.³ Op deze teruggang kunnen de schandalen van invloed zijn geweest die zich in die tijd in de organen van de Europese Unie voordeden. Zo was de Franse Euro-commissaris Édith Cresson in opspraak geraakt omdat zij gunsten aan een bevriende tandarts zou hebben verleend. De zaak was aan het rollen gebracht door een Nederlandse ambtenaar bij de Europese Commissie, Paul van Buitenen. Vanwege Cressons gedrag, maar ook vanwege klachten over financieel wanbeheer, dreigde het Europees Parlement de Europese Commissie naar huis te sturen. In januari 1999 steunde bijna de helft een motie van wantrouwen tegen de Commissie – minder dan de vereiste tweederde meerderheid. Toen die er in

maart wel leek te komen, stapte de door de Luxemburger Jacques Santer voorgezeten Commissie zelf maar op.⁴

Dit wapenfeit zou het beeld van het Europees Parlement ten goede kunnen zijn gekomen, wanneer het zelf een zuiver blazoen had gehad. Dat was echter niet het geval: de media berichtten over de geldsmijterij bij de bouw van het nieuwe parlamentsgebouw, over frauderende Europarlementariërs die presentiegelden zouden opstrijken voor vergaderingen waar ze niet of maar even waren geweest, en over hun riantie pensioenvoorzieningen.⁵ De onthullingen betroffen ook Nederlandse Europarlementariërs; een aantal van hen zouden eveneens ten onrechte presentiegelden hebben getoucheerd. vvd'er Jessica Larive werd in verlegenheid gebracht toen kranten meldden dat zij ten onrechte reiskosten had gedeclareerd. Op advies van haar partij zou zij afgezien hebben van een nieuwe kandidatuur. De pvda werd beticht van 'vriendjespolitiek' en oneigenlijk gebruik van Europese gelden. De sociaal-democratische Eurodelegatie zou in 1994 via de Anne Vondeling Stichting een half miljoen gulden in de verkiezingskas van de partij hebben gestort, terwijl men zou hebben geweten dat deze Europese 'informatiegelden' niet aan campagnevoering besteed mochten worden. De pvda gaf later toe dat de Stichting inderdaad gelden had doorgesluisd. Ook zouden opdrachten voor grafische ontwerpen vaak aan de zoon van Europarlementariër Hedy d'Ancona zijn gegend.⁶

Veel van de onthullingen kwamen voor rekening van de journalist Joep Dohmen, die zijn boek *Europese idealisten. Een chronique scandaleuse van het Europees Parlement* een paar weken voor de verkiezingsdag publiceerde. Alle lijsttrekkers distantieerden zich van het hierin geschetste beeld van 'graaiers', en stemden in met een gedragscode inzake salaris, pensioen en onkostenvergoedingen die door een accountant gecontroleerd zouden worden. Voor een deel van het publiek hadden zij echter de schijn tegen. vvd-aanvoerder Jan-Kees Wiebenga zei vlak voor de verkiezingen dat hij een tiental ongeldig gemaakte opkomstkaarten had ontvangen met als tekst "Ik stem niet op zakkenvullers". Dat heb ik nog nooit meegemaakt'.⁷

Partijen en hun lijsttrekkers

In bijna alle in het Europees Parlement vertegenwoordigde Nederlandse partijen vond in 1999 een wisseling van de wacht plaats: de lijsttrekkers van 1994 maakten plaats voor een nieuwe aanvoerder. De

enige uitzondering op dit algehele changement vormde het CDA: Hanja Maij-Weggen werd voor de tweede keer tot lijsttrekker gekroond. Net als in 1994 was zij op het affiche afgebeeld. De christen-democratische verknochtheid met Europa kwam hierop duidelijk naar voren in het blauwe hart met de Europese sterren. [47] In de aanloop naar de verkiezingen kwam Maij-Weggen in aanvaring met partijleider Jaap de Hoop Scheffer, nadat de CDA-Europarlementariërs als enige Nederlandse delegatie in het Europees Parlement tegen een voorstel hadden gestemd die de salarissen en onkostenvergoedingen van de Europarlementariërs moest beteugelen. De Hoop Scheffer was bang voor electorale schade, maar volgens Maij-Weggen kon zij het 'de CDA-kiezers wel uitleggen': de tegenstem was volgens haar niet op inhoudelijke, maar uitsluitend op formele bezwaren gebaseerd.⁸ Opvallend was dat het EVP-logo dit keer voor het eerst op de verkiezingsposter ontbrak. Het CDA voelde zich wat minder op zijn gemak binnen de EVP, nadat de Eurofractie in 1998 had besloten de leden van de door de Italiaanse mediamagnaat Silvio Berlusconi geleide partij Forza Italia toe te laten. De CDA-delegatie had tegen de toetreding gestemd. 'De EVP's christelijke karakter moet in stand blijven,' aldus Maij-Weggen.⁹ Dit weerhield het CDA er niet van om weer de verkiezingen in te gaan met het manifest van de EVP.

De overige Nederlandse partijen in het Europees Parlement moesten op zoek gaan naar een andere lijsttrekker. Hedy d'Ancona had besloten zich uit de actieve politiek terug te trekken. 'Ik heb er afscheid van genomen. Ik heb voor andere dingen gekozen. Tijd voor de liefde. Ik ben gaan schrijven,' zei ze achteraf.¹⁰ De PvdA wees Max van den Berg, directeur van de ontwikkelingsorganisatie Novib en partijvoorzitter in de periode 1979 tot 1986, als haar opvolger aan. Ook Piet Dankert stelde zich niet meer herkiesbaar. De ras-Europeaan kwam voor zijn vertrek nog in botsing met partijleider en premier Wim Kok, toen die de Nederlandse financiële bijdrage aan de Europese Unie ter discussie stelde. Dankert reageerde daarop fel: 'Je maakt iets los dat kan leiden tot scepsis over Europa.'¹¹ In maart stelde het congres van de PES het manifest vast dat voor alle aangesloten partijen als verkiezingsprogramma voor de Europese verkiezingen diende. Het Tweede Kamerlid Frans Timmermans vond het ontwerp-manifest 'slappe hap', andere PvdA'ers lieten zich gunstiger uit.¹² De PvdA had dit keer geen eigen programma. Wel was er een document opgesteld 'waaraan onze leden van het EP tegen de achtergrond van het PES-manifest extra aandacht moeten geven'¹³. De sociaal-democraten voerden campagne onder de leus 'sterk en sociaal', die ook op haar affiche stond. [48] Met deze slogan had zij

48

47

49

51

52

53

54

bij de Tweede Kamerverkiezingen van mei 1998 een klinkend resultaat behaald.

De kandidatenlijst van de vvd werd aangevoerd door Jan-Kees Wiebenga, oud-lid van de Tweede Kamer en sinds 1994 lid van het Europees Parlement. Hij was delegatieleider Gijs de Vries opgevolgd toen die voorzitter werd van de ELDR-fractie (in augustus 1998 zou hij staatssecretaris worden in het tweede kabinet-Kok). De vvd voerde tamelijk onopvallend campagne. De liberalen gebruikten weer hetzelfde affiche als bij de vorige Europese en Kamerverkiezingen, wat uit het oogpunt van kostenbesparing en wat betreft het vestigen van een eenduidig beeldmerk wel efficiënt, maar tegelijkertijd ook gewoon saai was.¹⁴ De vvd ging de campagne weer in met het program van de ELDR. Daarnaast beschikte zij over een tienpuntenplan 'om zich duidelijker te onderscheiden van de overige partijen'¹⁵ – waarmee zonder twijfel met name d66 werd bedoeld, die immers na de verkiezingen van 1994 lid was geworden van de ELDR.

Een vergelijkbare profileringsdrift had d66: de partij onderschreef het ELDR-program, maar zette in een apart 'Europees manifest' haar eigen accenten om niet op één hoop met de vvd te kunnen worden gegooid. Door het terugtreden van Jan-Willem Bertens moesten ook de Democraten een nieuwe lijsttrekker aanwijzen. Bob van den Bos waagde opnieuw een kans, maar zijn kandidaatstelling zou voor hem even teleurstellend verlopen als in 1989, toen hij het tegen Bertens had afgelegd. De leden wezen Van den Bos (die in de tussentijd lid was geweest van de Eerste en Tweede Kamer) in de poststemming weliswaar als eerste aan (net als destijds), maar volgens de reglementen diende het partijcongres de lijsttrekker te kiezen. Van den Bos verloor ook deze slag; ditmaal van Lousewies van der Laan, woordvoerder van de christen-democratische Eurocommissaris Hans van den Broek. Net als de andere vrouwelijke lijsttrekker (Maij-Weggen) sierde zij het verkiezingsaffiche. [49]

GroenLinks had in juli 1998 Nel van Dijk uit het Europees Parlement zien vertrekken. Ze was opgevolgd door de uit de PSP afkomstige Joost Lagendijk, die campagneleider van GroenLinks was geweest bij de zeer succesvol verlopen Tweede Kamerverkiezingen van 1998. Zonder veel problemen werd hij lijsttrekker. In het verkiezingsprogram koos GroenLinks duidelijk voor een verdergaande integratie in de Unie, waarbij het Europees Parlement én het Europese Hof van Justitie meer bevoegdheden zouden moeten krijgen. Nadat het partijcongres in februari 1999 het programma had vastgesteld, meldde het ledenblad dat de

euroscopsis in GroenLinks voorbij was: ‘GroenLinks heeft de EU in haar armen gesloten.’¹⁶ Het verkiezingsaffiche leek de zonniger kijk van GroenLinks op Europa tot uitdrukking te brengen. [50]

In 1997, het jaar waarin hij zijn koperen jubileum als Europarlementariër vierde, legde Leen van der Waal zijn functie neer. Daarmee kwam het lijsttrekkerschap van het electorale samenwerkingsverband van SGP, GPV en RPF vacant. Het overleg van deze partijen over een gemeenschappelijke kandidatenlijst liep echter niet soepel, omdat zowel het GPV als de RPF een vrouw op hun advies-kandidatenlijst hadden staan. Met ‘pijn en moeite’ legde de SGP zich hierbij neer; het was ‘voor het eerst in het tachtigjarig SGP-bestaan [dat er] een landelijke lijst uitkomt waarop vrouwen staan’.¹⁷ De staatkundig-gereformeerden waren tegenstanders van een actieve rol van vrouwen in de politiek, maar hadden een paar jaar eerder besloten in bijzondere gevallen vrouwen op gemeenschappelijke kandidatenlijsten toe te staan, mits op een onverkiesbare plaats. Wanneer een van de vrouwelijke GPV- of RPF-kandidaten zou toetreden tot het Europees Parlement, dan zou de SGP subiet het samenwerkingsverband opzeggen. Zo waren de partijen er toch weer uitgekomen; broederlijk stonden ze op het affiche vermeld. [51] Van der Waal was na zijn vertrek opgevolgd door zijn collega-Europarlementariër Hans Blokland van het GPV, die vanwege zijn ervaring ook lijsttrekker werd. Omdat de combinatie in 1994 bij haar twee zetels een stemmenoverschot had geboekt, was er goede hoop op een derde zetel. Voorwaarde was wel dat zeker de staatkundig-gereformeerde kiezers – van wie er veel thuis bleven – dit keer dan in groten getale naar de stembus moesten gaan. Die hoop leek te vervliegen toen vlak voor de verkiezingen in een advertentie in het *Reformatorisch Dagblad* zestien predikanten opriepen niet te gaan stemmen: ‘Werk niet mee aan de moderne torenbouw van Babel!’¹⁸

Naast deze partijen die al in het Europees Parlement zaten, deden nog vijf andere partijen aan de Europese verkiezingen mee. Voor de SP was het de derde deelname, met ditmaal als lijstaanvoerder Erik Meijer, die eerder lid was geweest van de PSP en GroenLinks. In 1997 had de partij al onder de leus ‘Euro-nee’ campagne gevoerd tegen de invoering van de euro in 2002.¹⁹ Affiches met dreigende luchten waartegen de euro als ondraaglijke last, guillotine en hakbijl was afgebeeld, lieten weinig aan de verbeelding over. [52, 53, 54] In 1999 voerde de SP de verkiezingscampagne onder de leus ‘Schoon genoeg van Europa? Stem tegen, stem SP’. Hiermee poogde zij in te spelen op de geur van fraude en vriendjespolitiek die de Europese Commissie en het Europees Parle-

55

56

57

58

ment omgaf. In het hele land werden schuursponzen verspreid, die de campagneboodschap symboliseerden; het affiche sloot nauw aan bij deze opzet. [55]

De Centrumdemocraten waagden weer een kans, dit keer onder de naam 'Conservatieve Democraten'. Bij de Tweede Kamerverkiezingen was de partij van drie op nul zetels teruggevallen. Vanwege de gerechtelijke veroordelingen die de Centrumdemocraten in het verleden ten deel waren gevallen, dacht partijleider Hans Janmaat dat het beter was

‘een nieuwe organisatie die nog onbesmet is naar voren te schuiven’.²⁰ Met de nieuwe naam Conservatieve Democraten, afgekort CD, bleef Janmaat dicht in de buurt van de oude CD. Ook programmatisch lag de nieuwe partij geheel in het verlengde van de Centrumdemocraten: de Nederlandse identiteit diende onverkort gehandhaafd te blijven.

Veel minder ver ging het Europees Verkiezers Platform Nederland (EVPN), maar ook deze groepering stond gereserveerd tegenover verdergaande Europese integratie. Het Platform was een los samenwerkingsverband van de pro-autopartij Nederland Mobiel, de ouderenpartijen Algemeen Ouderenverbond (AOV) en Unie 55+, Surinaamse en Nederlands-Indische groeperingen en onafhankelijken. Lijsttrekker van het Platform was Jim Janssen van Raay, die jarenlang namens het CDA lid was geweest van het Europees Parlement. In 1996 was hij na een conflict met zijn partij uit de CDA-delegatie en EVP-fractie gezet. Samen met de tweede kandidaat, René Hamelers, stond hij nu op de poster. [56]

Het belangrijkste programmapunt van de Lijst-Sala, opgericht door de Amsterdamse ondernemer en dichter Luc Sala, was ‘respect voor de burger’, zoals ook op zijn verkiezingsaffiche stond. [57] Volgens Sala diende de (Europese) overheid meer te luisteren naar de burgers, en die meer bij het bestuur te betrekken. Sala zag zichzelf als ‘een Tijn Uilenpiegel die de burger en de politiek een spiegel voorhoudt’.²¹

Naast deze gematigd-kritisch tot zeer afwijzend ten opzichte van de Europese Unie staande partijen was er één nieuwkomer die onvervroren Europees gezind was: de Europese Partij. [58] Zij was opgericht door een groep jongeren die de Europese integratie meer vaart wilde geven, en daarbij vooral gefocust waren op democratisering. Evenals IDE in 1989 wilde zij een ‘echte Europese partij zijn’.²²

Campagne

Ondanks de speldenprikken van vvd-leider Frits Bolkestein en de scherpe oppositie van de SP was de communis opinio in de Nederlandse politiek ten aanzien van Europa in de tweede helft van de jaren negentig nauwelijks veranderd; eigenlijk was die na de definitieve ‘beking’ van GroenLinks alleen maar breder geworden. In de verkiezingscampagne van 1999 ging het dan ook amper over de verschillende visies van de partijen op de Europese samenwerking – ook al omdat er feitelijk nauwelijks verschillen waren. De vlam wilde alleen

nog wel eens in de pan slaan wanneer kandidaten van de vvd en d66 met elkaar in debat gingen, die zich zoals bekend beide op het ELDR-program baseerden.

In de media werd het campagnenieuws overvleugeld door de spraakmakende conclusies van een parlementaire enquêtecommissie die onderzoek had gedaan naar de Bijlmerramp – het neerstorten van een Israëlisch vrachtvliegtuig in de Bijlmer te Amsterdam in 1992. Het Kamerdebat hierover had een week voor de verkiezingen plaats. Nog meer media-aandacht ging uit naar de crisis waarin het tweede kabinet-Kok (bestaande uit pvdA, vvd en d66) kwam te verkeren, toen in de nacht van 18 op 19 mei oud-vvd-leider Hans Wiegel in de Eerste Kamer tegen de invoering van het correctief referendum stemde. d66 besloot op te stappen, waarna premier Kok bij de koningin het ontslag van zijn kabinet aanbood. De scherven konden echter weer worden gelijmd, zodat het kabinet een paar dagen voor de Europese verkiezingen zijn ontslagaanvraag weer introk. Door de kabinetscrisis was de aandacht voor de Europese verkiezingen minimaal geweest, zo gaf ook Ferry Mingelen van het televisieprogramma ‘Den Haag Vandaag’ ruiterslijk toe: ‘We zijn met al die crises Den Haag niet uit geweest.’²³

Voor zover er in de door de nationale politiek gedomineerde campagne Europese thema’s aan bod kwamen, waren dat niet de meest verheffende: het ging dan om de malversaties binnen de Europese instellingen. De campagne trok over het algemeen weinig belangstelling; de lijsttrekkers stonden voor halflege zalen. Zij kregen vooral vragen over de misstanden in Brussel en Straatsburg en moesten strijden tegen hun imago als zakkenvullers. ‘Europa leeft niet, de campagnes slaan dood,’ zo constateerde lijsttrekker Lagendijk van GroenLinks mismoedig.²⁴ De kandidatuur van de als vvd-leider teruggetreden Bolkestein voor de Europese Commissie zorgde nog voor enige commotie. Behalve de vvd hadden de lijsttrekkers hierin weinig vertrouwen, gezien de sceptische uitspraken die de liberale partijleider in het verleden over Europese integratie had gedaan.

Uitslagen

De opkomst bij de Europese verkiezingen lag met 30,0 procent nog onder het dieptepunt van 1994. In de zuidelijke provincies Brabant en Limburg was het percentage nog lager. Vanzelfsprekend spraken de politici hun teleurstelling en bezorgdheid uit over de geringe bereidheid van

Tabel 7.
Uitslag Europese verkiezingen 10 juni 1999

	Europese verkiezingen 1994		Europese verkiezingen 1999	
	%	zetels	%	zetels
CDA	30,8	10	26,9	9
PvdA	22,9	8	20,1	6
VVD	17,9	6	19,7	6
D66	11,7	4	5,8	2
GroenLinks	3,7	1	11,8	4
SGP/GPV/RPF	7,8	2	8,7	3
SP	1,3	-	5,0	1
Conservatieve Democraten*	1,0	-	0,5	-
De Europese partij			0,7	-
Europees Verkiezers				
Platform Nederland			0,4	-
Lijst Sala			0,3	-
De Groenen	2,4	-		
Een Beter Toekomst	0,3	-		
Lijst de Groen	0,2	-		
totaal	100,0	31	99,9	31
opkomst	35,7 %		30,0 %	

* De Conservatieve Democraten namen in 1994 aan de verkiezing deel onder de naam Centrum-democraten.

Bron: CBS, *Statistiek der verkiezingen 1999. Europees Parlement, 9 juni, Voorburg/Heerlen, 2000.*

de Nederlandse kiezer om voor Europa naar de stembus te gaan. pvdA-lijsttrekker Van den Berg merkte op dat de kiezers 'een zware dreun' hadden uitgedeeld, vvd'er Wiebenga beschouwde de lage opkomst als 'een afrekening van de kiezer met de negatieve beeldvorming over Europa'.²⁵

Het patroon in de uitslag was dat de meeste partijen in en om het midden verloren, en dat de partijen op de flanken wonnen. De PvdA moest twee van haar acht zetels prijsgeven (zie tabel 7). 'Dit is gewoon een knap nare uitslag,' aldus Van den Berg.²⁶ D66 behaalde twee zetels, twee minder dan in 1994. De VVD boekte lichte winst ten opzichte van 1994, maar bleef op zes zetels staan. Zij was de enige van de drie 'paarse' regeringspartijen die er ten opzichte van 1994 wat op vooruitging. Het CDA, de grootste oppositiepartij, profiteerde hier niet van: de christen-democraten gingen van tien zetels terug naar negen. Ondanks dit verlies bleven zij de grootste Nederlandse delegatie in het Europees Parlement. Maij-Weggen was tevreden, ook al omdat haar partij de PvdA en de VVD ver achter zich had gelaten. Ze meende dat de verkiezingen 'een gevoelige klap voor de Paarse coalitie als geheel' betekenden, alhoewel de lage opkomst de nationale betekenis moeilijk te duiden maakte.²⁷

De partijen ter linker- en rechterzijde gingen vooruit. SGP, GPV en RPF kwamen op drie zetels uit – 'om stil van te worden', schreef het ledenblad van de SGP.²⁸ Ook GroenLinks won flink; het aantal zetels steeg van één naar vier. Volgens de kersverse Europarlementariër Alexander de Roo was dit niet alleen te danken aan het 'Rosenmöller-effect' (mede dankzij partijleider Paul Rosenmöller had GroenLinks bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1998 het zeteltal meer dan verdubbeld), maar ook aan het verzet van zijn partij 'tegen fraude, gesjoemel en vriendsjespolitiek' in het Europees Parlement.²⁹ De SP verwierf één zetel; 'De entree in Europa is een feit,' zo luidde de tevreden reactie.³⁰ De overige partijen behaalden geen zetel.

De opkomst binnen de Europese Unie was nu ook onder de helft gezakt; 49,8 procent van de kiesgerechtigden had een stem uitgebracht. Er waren 626 zetels te verdelen. De PES moest genoeg nemen met 180 zetels. Sinds 1979 was ze de grootste fractie geweest, maar nu moest ze deze koppositie afstaan aan het christen-democratisch-conservatieve samenwerkingsverband EVP-ED, die 223 zetels had verworven. De ELDR kwam uit op 50 zetels, de EFGP volgde met 48 zetels. De SP sloot zich aan bij de fractie Europees Unitair Links/Noords Groen Links (EUL/NGL) (42 zetels). De Europarlementariërs van de SGP-GPV-RPF-combinatie traden toe tot de fractie Europa van Democratieën in Verscheidenheid. Deze groep telde 16 zetels.